

9. Рабочая книга социолога. – М., 1983.

10. Супрун В. Ценности и социальная динамика // Наука и ценности. – Новосибирск, 1987.

11. Стадніченко О. Релігія. Місце в побудові громадянського суспільства // Віче. – 2004. – №12.

12. Франко І. Наш погляд на польське питання // Збірник творів у 50-ти томах. – К., 1986. – Т.45.

13. Філінчук Г. Громадянське суспільство: освіта, етнокультура, етнополітика. – Чернівці: Зелена Буковина, 2002.

14. ЦДІА України у м. Львові. – Ф. 401 4т. Ок. 1, спр. 48 (редакція журналу "Літературно-науковий вісник". Статті, рецензії, огляди та ін. наукові праці Грушевського з філософії, соціології та естетики, а також джерелознавства).

V. KLYMONCHUK

SPIRITUAL VALUES AS A PART OF DEVELOPING OF THE CIVIL SOCIETY IN UKRAINE

The peculiarities of the formation of the spiritual and public values in modern Ukraine are analyzed. The main basikal points and the contents of the new spiritual values of the society are shown.

Key words: *democracy spiritual values civil society ukrainian context.*

УДК 323.1+165.12

ББК 66.05

Оксана Терешкун

ПОЛІТИЧНА СВІДОМІСТЬ НАЦІЇ І ЕТНІЧНА САМОІДЕНТИФІКАЦІЯ

У статті досліджується складний і суперечливий процес формування політичної свідомості сучасного українського суспільства, окремі соціальні групи якого самоідентифікуються за етнокультурним і громадянсько-державним критеріями. Останній, на наш погляд, є основою становлення нової політичної самосвідомості нації.

Ключові слова: *політична свідомість, етнічна самоідентифікація, політична нація, українське суспільство, етнокультурні критерії.*

Період становлення сучасної української нації збігається з набуттям рівних політичних прав усіх етнічних спільнот, які юридично стали громадянами України. Так склалося, що побудова незалежної української держави певною мірою поставила перед науковцями проблему співвідношення національної свідомості та етнічної самоідентифікації. Радянська доба не знала, по суті, національного життя в його певному обсягу, воно не вирізнялося національним обличчям і політичною національною свідомістю. Нації, які перебували у складі СРСР, були значною мірою інтернаціоналізовані та ідеологізовані атеїстичним світоглядом. Представники різних соціальних верств українського етнічного організму, як і інші, не самовизначилися політично як нації, легко й швидко асимілювалися. Соціальним різновидом культурно-мовної асиміляції є так зване російськомовне населення східного й південного регіонів України.

Цей поділ українського народу набув політичного забарвлення під час виборчої кампанії.

Політичний дискурс про статус української й російської мов визначився новим смислом і певною мірою через публічні обіцянки деяких кандидатів на пост Президента України, що легітиміє систему російського культурно-мовного домінування. Політичні настрої корінного українського етносу збурилися від того, що Росія може знову панувати в Україні. Російськомовне населення східного регіону може скласти реальну опозицію національному рухові України до цілковитої незалежності від Сходу й Заходу. Політична проблема зміцнення національної державності України впливає саме з цього останнього моменту. Як бачимо, існує проблема подальшої культурно-мовної асиміляції частини українського населення. Визначити й дослідити цю проблему – важливе завдання політологів.

Пізніше чи раніше вирішення проблеми формування національної політичної свідомості українського народу стане гострим перед державою, політичними партіями. У ході пошуків

досконалішої стратегії вирішення цієї проблеми перед ученими постала нагальна потреба її дослідити. Серед учених, які займалися даною проблемою, слід виділити О.Бочковського, Т.Масарика, Ю.Липу та сучасних дослідників – О.Білого, Т.Грищенка, О.Дергачова, Б.Кравченка, С.Макєєва, Н.Костенко, М.Панчука, В.Полохала, М.Рябчука, М.Томенка, Р.Шпорлюка.

За умов розгортання політичної боротьби за владу, посилення значення політичної самосвідомості нації й відповідальності набуває актуальності теоретичне обґрунтування ідеї громадянського суспільства, покликаного зберігати й зміцнювати демократичні інститути та забезпечити формування сучасної української нації. Вищим рівнем політичної культури, згідно з теоретичними розробками політологів США, є активна участь громадян у демократичних інститутах. Оскільки в Україні громадянами є представники різних етнічних спільнот, то конкретним проявом їх національної постмодерної ідентичності є громадянська самоідентифікація з державою. Адже саме вона дає змогу усвідомити представниками всіх етнокультурних груп свою політичну ідентичність. Розроблена К.Аленем та Ю.Габермасом концепція сучасної комунікативної спільноти передбачає вимоги демократичного дискурсу для зміцнення спільних інтересів і забезпечення передумов для сучасної “політичної генерації” [1; 2]. Отже, зрозуміти роль демократичних цінностей і громадянського суспільства у становленні нової української нації можна лише в контексті історичного розвитку в межах змін у системі ідей, ідеалів, цінностей та геополітичних умов.

Предметом цього дослідження є зв'язок між формуванням політичної свідомості сучасної української нації й етнокультурною самоідентифікацією окремих соціальних груп.

Система національних цінностей, що формувалася наприкінці XIX – в першій половині XX ст., базувалася на основі прагнень етнокультурних спільнот визволитися з-під гніту імперських держав. Саме в цьому контексті національно-визвольний рух ставив за мету утвердити дві головні складові етнічного життя: по-перше, політично легалізувати культурно-мовну спільноту; по-друге, юридично закріпити право етнічної спільноти на своє життєзбереження. У такому ракурсі українська національна ідея стала світоглядним орієнтиром найбільш три-

валої за історичним часом доби, яка запліднювала національну самосвідомість українського народу. Ця ідея не могла бути незалежною від розвитку суспільства, утворюючи стрижень політичної самосвідомості української нації. Згідно з цією ідеєю, національна українська держава є найвищою цінністю.

У цьому контексті українська мова, яка стала державною, на думку вчених, є корінною ознакою нації. Водночас Й.Нойман, Е.Ренан, М.Вебер та інші дослідники вважають, що поняття нації значно ширше за мовно-культурну єдність. У сучасних умовах усвідомлення й почуття громадянської ідентичності виражається в тому, що представники різних етнокультурних груп осмислюють свою приналежність до держави Україна і перетворюють свої етнічні почуття у громадянські. Отже, громадянська самосвідомість українського суспільства як феномен духовної культури сприяє розвитку її до політичної свідомості.

У політичній свідомості нації вибудовується ієрархія цінностей, виходячи з їх значущості та поведінкових нормативів. До того часу, поки українська нація не мала своєї суверенної держави, національна ідея посідала у політичній свідомості домінуюче значення. Вона мала характер категоричного імперативу, за яким повинні були жити українські націонал-патріоти. На нашу думку, тип особистості націонал-патріота з подібними характеристиками та системою світоглядних цінностей справедливо розцінювався як базовий для національної самосвідомості. З іншого боку, утвердження української національної державності потребує нових ідей, які б переорієнтували національну політичну свідомість. Зрозуміло, що саме через те, що українська національна ідея в період до прийняття Конституції стала в системі цінностей побудови української національної держави провідною, то після набуття чинності конституційних норм формується новий базовий тип політичної свідомості українського суспільства. До переліку вищих базових цінностей слід віднести конституційні норми становлення громадянського суспільства і демократичної правової держави.

Багато дослідників визнають, що в західному регіоні національно-патріотичні почуття українського народу зміцнюють національну політичну свідомість, тоді як у східному і південному регіонах значною мірою зберігся

маргінальний тип особи. Внаслідок того, що українська держава визнала єдиною державною мовою українську, російськомовне населення східного і південного регіонів певною мірою зазнало соціально-психологічного стресу, внаслідок якого формувалася амбівалентна особистість із відповідними політичними орієнтаціями і цінностями. Світоглядна свідомість цієї частини українського суспільства була глибоко вражена соціалістичною атеїстичною ідеологією, яка характеризувалася недостатнім виокремленням національних начал, стихійним колективізмом та потягом до зрівняльної справедливості, схильністю до державного патерналізму. Початок капіталізації в Україні, а згодом глибока економічна, фінансова і політична криза найбільш дошкульно вдарили по рівню соціального життя індустріальних регіонів. Це сприймалося частково як наслідок націоналізації державного життя.

Звернімо увагу на те, що національно-патріотична політична свідомість населення західного регіону та соціалістично-атеїстична східного й південного продовжували існувати та взаємовпливати в межах політичної боротьби різних сил за владу. Панівні політичні сили України у боротьбі за владу використовують відмінності у культурно-мовній сфері населення і породжують конфронтацію між Сходом і Заходом, чим перешкоджають становленню політичної національної самосвідомості українського суспільства. Нинішній стан політичного розвитку суспільства дає всі підстави кваліфікувати ситуацію первинної структуризації громадянського суспільства, яке прагне демократії та усвідомлення власних реальних інтересів і набуває необхідного для консолідації політичного досвіду.

Суперечливий досвід державного будівництва останніх років спонукає людей віддавати перевагу тим політичним силам, які виборюють владу, дотримуються демократично-громадянської моделі державного устрою, в основі якого є соціально й політично стратифіковане суспільство з розвинутими демократичними інститутами влади і громадянськими організаціями, здатними їх контролювати.

Ми поділяємо думку Є.Бистрицького "про створення на основі протодемократичного стрижня етнонаціональної культурної сув'язі життя, мови, звичаєвого буття – сучасної державно-громадської спільноти – політичної нації" [3, с.129]. Як і кожна суспільно-політична систе-

ма, українське суспільство має етнонаціональну структуру, що включає взаємопов'язані громадянством України права, свободи й обов'язки у тих чи інших формах юридичного санкціонування і являє собою відносини між політичними партіями, державою. Саме це і робить "сув'язь" етнонаціональних спільнот найважливішим громадянським інститутотом. Отже, сучасну українську політичну націю можна визначити як державне об'єднання різних етнокультурних спільнот, споріднених громадянською ідентичністю, зв'язаних політичним обов'язком взаємної відповідальності за демократичний розвиток. Ключовим поняттям сучасної політичної української нації є державно-громадянська спорідненість, зумовлена спільністю проживання громадян на території держави Україна.

На різних етапах розвитку українського етносу і в різних історико-політичних умовах формувалися різні світоглядні позиції, орієнтири, які визначали зміни національної самосвідомості, котра суттєво відрізнялася в різні епохи. Характерною особливістю сучасного стану розвитку політичної свідомості української нації є реалізація принципу громадянсько-державної ідентичності, яка дозволяє протиставляти етнокультурні і релігійні спорідненості. Якщо відношення етнонаціональної спорідненості було підставою для формування національної політичної свідомості в період боротьби за суверенітет Української держави в ХІХ ст., то за умов, коли функціонує національна держава, політична нація формується з різних етнокультурних спільнот, які набули юридичного статусу громадян України. Власне, це той новий тип політичної спорідненості, який є основним на сучасному етапі становлення політичної української нації. Трансформація українського суспільства в політичну націю з відповідною політичною свідомістю буде тривалим процесом. Адже залишкові елементи взаємного відчуження різних етнокультурних спільнот дають про себе знати в умовах, коли соціальні потреби людей задовольняються не повною мірою і породжують масові невдоволення політичною державою. Цей факт підтверджується соціологічними дослідженнями, що їх проводить Інститут соціології Національної академії наук України.

Як політичні нації, так і етнонаціональні спільноти є продуктами суспільного розвитку. Вони відображають суперечність суспільного

життя народів, які співпрацюють у межах однієї державної території. Ось чому у підході до формування сучасної української політичної нації та адекватної політичної самосвідомості громадянсько-державна ідентичність розглядається як наслідок політико-правового розвитку. Політологічний погляд на проблему формування політичної самосвідомості сучасної української нації ґрунтується на об'єктивній тенденції політико-правової організації української держави, яка конституційно закріплює вищий принцип – гідність людини як інституційний засіб її безпеки. До творення з українського громадянського суспільства нової політичної нації спонукають погляди на майбутнє, в якому основні права людини будуть поважатися й захищатися не лише за формою, але й за змістом.

В Україні однією з важливих складових політичної свідомості є толерантність, яка забезпечила міжетнічний мир і є духовним очікуванням майбутньої інтеграції всіх етнокультурних груп у складі української політичної нації. Доречно зауважити, що в перші роки розбудови української національної держави процес формування національної політичної свідомості був обтяжений ускладненим соціокультурним синтезом. Соціальна етнокультурна онтологія, що вималюувалася у межах пострадянської культури і політичної системи, демонструвала певні непорозуміння між основними етноспільнотами – українською й російськомовною східного регіону. На феноменальному рівні це виявлялося у підвищеному інтересі до державної мови. Неоднорідність соціокультурного простору використовували певні політичні сили: національно-патріотичні орієнтувалися до населення західного регіону, соціалістичні – на Схід [4].

Сьогодні вже стає очевидним, що всі етнокультурні спільноти України мають спільну політичну спрямованість, більше чи менше скоординовану систему соціальних та правових цінностей, що дає надію на відтворення демократичних і громадянських засад, що стане одним із головних чинників формування нової політичної свідомості української нації, інтегрованої на основі громадянсько-державної самоідентифікації. У міру того, як демократичні норми будуть набувати світоглядного орієнтиру, буде підвищуватися демократичний авторитет політичних лідерів і державних діячів. Саме демократичний професіоналізм політичних партій має посісти стрижневе місце у становленні

політичної культури українського народу та забезпечити формування політичної самосвідомості нації.

Зрозуміло, що особлива роль громадянської самоідентифікації у формуванні політичної свідомості не зводиться лише до політичної інтеграції етнокультурних спільнот. Справжнім результатом дії цього феномена є те, що громадяни стають свідомими суб'єктами націотворення. Єдність етнонаціональної і політично-національної свідомості часто намагаються пояснити як їх функціональну тотожність, розчленовуючи їх на елементи, за якими можна встановити певну тотожність. Однак справжня її єдність полягає не у відсутності істотної різниці, а в тому, що обидві є різними проявами єдиного суб'єкта і разом з іншими проявами утворюють цілісність громадянського способу життя, що втілюється в межах певного державного простору.

Як показують соціологічні дослідження, національна ідея побудови української держави не може відігравати інтегруючу роль. Так, на питання: "Що, на Вашу думку, об'єднує людей у нашому суспільстві?", лише 9,4% вказали на національну ідею. Водночас 40% респондентів вказали, що "спільні труднощі життя" об'єднують сучасне суспільство. Друге місце посідає "невдоволеність владою" – 39,6%. На третьому – "віра в краще майбутнє" (39,3%) [5, с.657]. Це означає, що українське суспільство єднається на основі негативних до влади соціальних і політичних почуттів та сподівається на краще. Зауважимо, що політична значущість соціальних почуттів у формуванні національної самосвідомості неухильно підвищується. Вона завжди відіграє важливу роль в історії за національне визволення і соціальну справедливість.

Політична культура характеризує як націю в цілому, певні складові частини її соціальної й політичної структури, так і окремих індивідів. Щодо нації в цілому, то мається на увазі синтез політичних культур усіх діючих у ньому спільнот при домінуючій ролі культури національної еліти – інтелектуальної й політичної. Вона вбирає в себе найбільш стійкі, типові ознаки політичної свідомості й поведінки переважної маси представників даної нації, ті політичні стереотипи, які переважають у її свідомості.

Суттєвим компонентом конституювання нації як суб'єкта політики є національна свідомість громадян та політична культура суспільст-

ва. Політична культура нації утримує в собі сліди політичної культури й традиції минулого. Саме різноманітність культур у часі і просторі пояснює, чому деякі політичні інституції, які відповідають одним умовам, виявляються неефективними в інших умовах, чому політичні дії, ефективні стосовно одних народів, не є результативними для інших. У зв'язку з цим особливого значення набувають відмінності, які впливають із своєрідності національних культур, їх прояву в національному характері.

Національний характер – форма прояву соціального характеру. Мається на увазі, що людям, які належать до певної нації, властиві специфічні однакові риси характеру. Вони виявляються у фольклорі, міфах, правилах етикету, соціальних і політичних цінностях і нормах і т.п. Е.Фромм убачав у соціальному характері кристалізацію психічної енергії людини, що дозволяє використовувати її як продуктивну силу в соціальному житті, як чинник сприяння стабілізації і нормального функціонування соціальної системи.

Активний потенціал соціального характеру проявляється в його національних формах. Досвід політичного розвитку засвідчує, що національний характер істотно позначається на політичній поведінці того або іншого народу в різних життєвих ситуаціях, на його політичній культурі.

В.Липинський підкреслював, що нація чим більше має нагромадженого досвіду, тобто чим більше спостережень у політичному житті вона зробила, тим більше науки з цих спостережень вона для потреб подальшої політичної творчості у своїй збірній пам'яті, тобто у своїй власній традиції, заховала. Чим більше розвинутий у певній нації волюнтаризм, тим сильніша серед її активної провідної верстви свідомо воля, яка вирішує вибір найкращих методів здійснення хотінь стихійних і вміння або невміння цими стихійними хотіннями на підставі даних науки, досвіду й традицій керувати. І, нарешті, чим більша (впливаючи з двох попередніх прикмет) інтелігентність певної нації, тим більше розвинута серед її провідної верстви здатність спокійно й правдиво відображати громадські явища, знаходити між ними найбільш наближений до правди причинний зв'язок і уявляти собі наслідки акції, побудованої на такому логічному відображенні.

В.Липинський писав, що коли провідна верства нації має слабку пам'ять, слабку свідо-

мість і слабку інтелігентність при дуже сильній емоційності і коли вона не хоче в собі розвивати пам'яті, волі, інтелігентності, то нація з такою провідною верствою не може мати ані політичної культури, ані побудованого на ній власного державного життя. Така нація може тільки вічно “відроджуватися”, перебувати в стадії вічного політичного булькотіння і стихійного примітивізму, у стадії недорозвиненої, нереалізованої, недержавної нації.

Ситуація перехідного періоду від попередньої радянської держави з її комунітарною культурою до демократично-правового способу організації суспільства й життєдіяльності громадян та їх різноманітних організацій актуалізує проблему політичної свідомості нації. Радянська держава, ототожнюючи себе із суспільством, знищила не тільки його, а й особу. Зрештою, виявилось, що насправді існують лише держава й піддані. На сучасному етапі українська держава повинна “утверджувати диктатуру суспільного над державним і створювати широкі можливості для конституювання особи як однієї з фундаментальних форм стабілізації соціуму в культурі” [6, с.166].

Зміна політико-правових основ соціокультурної ідентичності українського суспільства обертається пошуками нових соціальних норм свободи волевиявлення громадян, обмеження тотального примусу з боку влади. Ще М.Грушевський зауважив, що “в конфліктах народу і власті вина лежить на стороні власті, бо інтерес трудового народу – се найвищий закон всякої громадської організації, і коли в державі трудовому народу недобре, се його право обраховатися з нею” [7, с.67].

Рух до демократичної національної держави передбачає становлення адекватної політичної свідомості, що є важливим чинником оновлення суспільства. Відбувається цей процес суперечливо. З одного боку, не завжди враховується реальний стан політичної свідомості, можливості її трансформації у демократичному напрямі. Як результат, ряд рішень щодо формування нових політичних інститутів, нових ідейних цінностей і настанов вступає у протиріччя з реально існуючим рівнем політичної свідомості нації. Це знижує ефективність рішень і законів, що приймаються, а в деяких випадках призводить до конфліктних, не передбачених наслідків, що загалом перешкоджає розвитку політичної свідомості нації. З іншого боку, для розв'я-

зання завдань національного відродження необхідно радикально змінити політичну свідомість населення. Проте розв'язання цього завдання впирається в недосконалість багатьох політичних правових структур, маніпулювання громадською думкою, догматизм, бездуховність частини населення, панування архаїчних моральних настанов, спотворених національних стереотипів.

Утвердження політичної свідомості громадянського суспільства передбачає оновлення

політичної ідеології, звільнення її від догматизму, ілюзорних та утопічних уявлень, формування сучасної концепції правової держави. Необхідно відродити й утвердити в свідомості людей політичні та соціально-моральні цінності, насамперед ідеї свободи й гідності особи, патріотизму, соціальної справедливості як компонентів національної ідеї.

1. Єрмоленко А.М. Комунікативна практична філософія. – К., 1999. – 487 с.
2. Ціпеліус Р. Філософія права. – К., 2000. – 300 с.
3. Бистрицький Є. Політична система та політичні партії // Політологія посткомунізму. – К., 1995. – 363 с.
4. Головаха Є. Політична залученість населення: поінформованість, активність, компетентність // Політологічні читання. – 1992. – №2. – С.18–21.

5. Українське суспільство-2003. Соціологічний моніторинг. – К., 2003. – 682 с.
6. Коцюбинський В.Й. Привласнення: соціальні аспекти. – К.: Український центр духовної культури, 1999. – 229 с.
7. Грушевський М. Історія України-Руси. – К., 1991. – Т.1. – 648 с.

O. TERESHKUN

POLITICAL CONSCIOUSNESS OF THE NATION AND SELF-IDENTIFICATION

This article deals with hard and complicated process of the forming of the political consciousness of modern Ukrainian society some social groups of which are in the process of self-identification according to the ethnocultural and civil points. The latter is, to our mind, the basis of the new political self-consciousness of the nation.

Key words: political consciousness, ethnical self-identification, political nation, Ukrainian society, ethno-cultural values.

УДК 323.3

ББК 66.011.43

Світлана Матвієнків

ФОРМУВАННЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЯ ГЕНДЕРНОЇ ПОЛІТИКИ В УКРАЇНІ

Ознакою демократичного цивілізованого суспільства є рівноправність усіх громадян, у тому числі і за ознакою статі. Тому актуальною в сучасній Україні є проблема гендерної політики. Аби забезпечити гендерну збалансованість суспільства, потрібно прийняти відповідні закони та встановити рівне представництво жінок і чоловіків в органах державної влади.

Ключові слова: гендерна політика, гендерні відносини, жіночий рух, громадянське суспільство, демократизація.

Сучасне суспільство – це високорозвинуте суспільство з інформаційними технологіями, де інтенсивно проходять процеси інтеграції та глобалізації, поширюються демократичні цінності. А демократичне суспільство передбачає забезпечення прав і свобод для всіх громадян та ліквідацію усіх форм дискримінації за будь-

якими ознаками, в тому числі і за ознакою статі. Проте нерівність чоловіків і жінок є найдавнішою і, на жаль, не подолана вона у більшості сучасних держав світу. Тому закономірним видається розвиток гендерної політики, що базується на ідеях рівноправ'я, справедливості та паритету у суспільно-політичному житті між двома